

Agnieszka Alińska

Problem wykluczenia finansowego w Polsce

Ekonomiczne Problemy Usług nr 76, 9-22

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA ALIŃSKA

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

PROBLEM WYKLUCZENIA FINANSOWEGO W POLSCE

Wprowadzenie

W dobie światowego kryzysu finansowego oraz pogarszających się warunków ekonomicznych i społecznych szczególnego znaczenia nabiera kwestia ograniczania liczby osób i grup społecznych narażonych na wykluczenie społeczne oraz związane z nim wykluczenie finansowe. Skala wykluczenia społecznego na świecie, w Europie, a także w Polsce jest tak znaczącym problemem społecznym i ekonomicznym, że rok 2010 został ogłoszony przez Radę Unii Europejskiej oraz Parlament Europejski Rokiem Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie pojęcia wykluczenia finansowego i wskazanie wpływu tego zjawiska na procesy społeczno-ekonomiczne zachodzące w gospodarce. Istotne jest jednak wskazanie inicjatyw i działań, które ograniczałyby skalę tego negatywnego zjawiska. Największe znaczenie ma tu postawa instytucji finansowych i działania przez nie podejmowane. Jednym z czynników ograniczających skalę wykluczenia finansowego jest wzrost poziomu ubankowienia polskiego społeczeństwa, czyli zwiększenie liczby osób korzystających z usług i produktów oferowanych przez banki i inne instytucje finansowe.

1. Istota i skala wykluczenia społecznego

Poszukiwanie przyczyn i uwarunkowań determinujących powstanie kategorii osób zaliczanych do grupy wykluczonych finansowo należy rozpocząć od wyjaśnienia pojęcia wykluczenia finansowego, które jest bardzo silnie związane z szerszą kategorią ekonomiczną, jaką jest wykluczenie społeczne. Wykluczenie społeczne można zdefiniować jako stan niepodejmowania przez określone osoby, rodziny lub grupy ludności zwyczajowej i społecznie akceptowanej drogi życiowej lub wypadanie z niej. Dotyczy to w szczególności osób żyjących w niekorzystnych warunkach ekonomicznych (ubóstwo materialne), dotkniętych niekorzystnymi procesami społecznymi, co uniemożliwiło im osiągnięcie powszechnie akceptowalnej pozycji społecznej, odpowiedniego poziomu życia społecznego i ekonomicznego, wykształcenia i wejścia na rynek pracy, lub posiadających cechy utrudniające im korzystanie z powszechnych zasobów społecznych z powodu niesprawności fizycznej, uzależnienia, długotrwałej choroby albo innych cech indywidualnych. Częstym skutkiem wykluczenia społecznego jest wykluczenie finansowe, które można określić jako niezdolność jednostek, gospodarstw domowych lub grup społecznych do korzystania z niezbędnych usług finansowych w odpowiedniej postaci. Zjawisko to może wynikać z niewystarczającej dostępności usług finansowych, ich ceny, marketingu lub niedostatecznej edukacji finansowej. Według T. Borkowskiego wykluczenie finansowe to trudności w dostępie do podstawowych usług bankowych oferowanych osobom i firmom w odpowiedniej formie¹. Z kolei A. Leyshon i N. Thrift definiują wykluczenie finansowe jako proces, w efekcie którego określone grupy społeczne mają ograniczony dostęp do systemu finansowego². Odmienne spojrzenie na problem wykluczenia finansowego zaprezentowane zostało w opracowaniu poświęconym działalności instytucji mikrofinansowych. W definicji przyjętej przez autorów tego opracowania wykluczenie określa się jako niezdolność jednostek, gospodarstw domowych lub grup społecznych do korzystania z niezbędnych usług finansowych w odpowiedniej postaci³. Wykluczenie finansowe oznacza brak możliwości regulowania zobowiązań płatni-

¹ T. Borkowski, *Życie bez konta*, „Gazeta Bankowa” 27.04.2009.

² A. Leyshon, N. Thrift, *Geographies of financial exclusion, financial abandonment in Britain and the United States*, Transaction of the Institute of British Geographers 1995.

³ *Mikrofinanse – narzędzie walki z wykluczeniem. Kluczowe zagadnienia*, European Microfinance Network w Paryżu i Community Development Finance Association w Wielkiej Brytanii, April 2007.

czych za pomocą rachunków bankowych, a co za tym idzie, konieczność korzystania z mniej wygodnych i droższych form zapłaty gotówką. Brak możliwości wzięcia kredytu natomiast skazuje takie osoby na korzystanie z mniej opłacalnych pożyczek – na lichwiarskich zasadach, oferowanych przez podmioty niegodne zaufania, a nawet nielegalnie. Do tego dochodzi trudność w planowaniu wydatków oraz większe problemy ze znalezieniem pracy czy nawet pobieraniem zasiłków. Banki odmawiają otwierania w pełni funkcjonalnych rachunków rozliczeniowych pewnym grupom osób, a piętzące się trudności, stopień skomplikowania usług, ich niski standard i wysokie ceny dodatkowo zniechęcają do prób korzystania z nich. Trzeba jednak zaznaczyć, że pewna część społeczeństwa wyklucza się z rynku finansowego z własnej woli⁴. Mamy wtedy do czynienia z samowykluczeniem. Wśród grup narażonych na wykluczenie finansowe są przede wszystkim:

- a) osoby o niskich dochodach,
- b) bezrobotni,
- c) kobiety,
- d) rodzice samotnie wychowujący dzieci,
- e) osoby starsze i młodzież,
- f) osoby niepracujące z powodu choroby,
- g) niepełnosprawni,
- h) mieszkający na terenach słabo zurbanizowanych i wiejskich,
- i) imigranci.

Wśród osób wykluczonych są przede wszystkim bezrobotni, osoby pracujące o niskich zarobkach, przedsiębiorcy, którzy ponieśli duże straty w biznesie i wpadli w pułapkę zadłużeniową, oraz inne osoby nadmiernie zadłużone, imigranci, a także mieszkańcy wsi i obszarów peryferyjnych pozbawionych placówek bankowych i niekorzystający z bankowości elektronicznej z powodu braku odpowiedniej infrastruktury lub umiejętności posługiwania się komputerem oraz innymi urządzeniami elektronicznymi. Wykluczenie finansowe często idzie w parze z bezdomnością i zepchnięciem na margines życia społecznego (osoby te nie mają nie tylko oficjalnych dochodów, ale także adresu zamieszkania, a często także dowodu tożsamości).

⁴ T. Borkowski, *Życie bez konta*, op. cit.

2. Główne rodzaje i przyczyny wykluczenia finansowego

Przyczyny wykluczenia finansowego leżą zarówno po stronie osób korzystających z usług bankowych, jak i samych banków. Wśród powodów wykluczenia leżących po stronie banków na szczególną uwagę zasługują następujące czynniki⁵:

1. Dążenie banków komercyjnych do uzyskania jak największej rentowności, co prowadzi do zamykania placówek na terenach wiejskich i peryferyjnych, w których nie można wygenerować wysokich dochodów z powodu zbyt małej liczby klientów i niskiej wartości obrotów. Większe zainteresowanie klientami na tych obszarach wykazują jedynie banki spółdzielcze, kasy kredytowe i kasy oszczędnościowe.
2. Zastępowanie obsługi w tradycyjnych okienkach bankowych sprzedażą produktów finansowych przez Internet lub za pośrednictwem terminali samoobsługowych, co jest trudne do zaakceptowania przez osoby starsze oraz o niskim poziomie wykształcenia. Należy także wziąć pod uwagę, że osoby o niskim statusie materialnym z reguły nie mają sprzętu komputerowego lub nie stać ich na wykupienie dostępu do łącza internetowego.
3. Fuzje i przejęcia w sektorze bankowym prowadzące z reguły do zmniejszenia liczby samodzielnych placówek bankowych, szczególnie na obszarach o niskiej aktywności gospodarczej. Konsekwencją tego jest wydłużenie drogi do placówek bankowych i rezygnacja z usług bankowych przez osoby nieposiadające samochodu lub innej możliwości dotarcia do banku. Sygnalizowane przez tych klientów ograniczenia dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania wynikają głównie ze strategii działania tradycyjnych banków, zwłaszcza w odniesieniu do nowo tworzonych podmiotów. To sprawia, że na rynku usług finansowych istnieje silne zapotrzebowanie na tworzenie instytucji, które mogą przełamywać podstawowe bariery dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania. Podkreślić jednak należy, że przyczyny zjawiska wykluczenia leżą zarówno po stronie samych wykluczonych, jak i po stronie banków oraz innych instytucji pośrednictwa finansowego.

⁵ E. Gostomski, *Życie bez banku*, „Gazeta Bankowa” 17.03.2008, s. 43.

Wśród przyczyn pojawienia się zjawiska wykluczenia finansowego o charakterze społecznym należy wskazać pojawienie się i możliwość zidentyfikowania grup społecznych i osób zaliczanych do kategorii wykluczonych społecznie. Wykluczenie społeczne odnosi się do zjawiska marginalizacji w zakresie zatrudnienia, dochodów, udziału w społeczności (rodzina, sąsiedzi, wspólnota), podejmowania decyzji i odpowiedniej jakości życia. Problemy związane z wykluczeniem społecznym często są powiązane i wzajemnie się potęgują. W wielu przypadkach bardzo trudno jest odróżnić skutek od przyczyny. Ryzyko wykluczenia społecznego jest najwyższe u osób dotkniętych szeregiem upośledzeń społecznych. Jednakże głównym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi tego zjawiska jest bezrobocie, ponieważ praca i gwarancja zatrudnienia zapewniają dochód pozwalający na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Analizując grupy dotknięte wykluczeniem społecznym według takich kryteriów, jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, tożsamość etniczna czy status imigranta, można dostrzec, że w grę wchodzi także inne czynniki, poza brakiem zatrudnienia. Ponadto należy wskazać, że wykluczenie społeczne silnie wiąże się z ubóstwem, a to pojęcie należy definiować osobno⁶. Osoba uboga niekoniecznie musi doświadczać wykluczenia społecznego, choć z pewnością jest bardziej zagrożona tym zjawiskiem⁷. J. Czapiński wyróżnia trzy typy wykluczenia społecznego⁸:

- a) *wykluczenie strukturalne* – ma związek przede wszystkim z miejscem zamieszkania (wieś), niskim wykształceniem własnym i ojca oraz wysokością dochodów (poniżej granicy ubóstwa);
- b) *wykluczenie fizyczne* – oznacza przede wszystkim podeszły wiek i inwalidztwo, niskie wykształcenie ojca, status bezrobotnego lub wysokie prawdopodobieństwo bycia bezrobotnym;
- c) *wykluczenie normatywne* – wynika z nadużywania alkoholu, przyjmowania narkotyków, konfliktu z prawem, samotności i bycia ofiarą dys-

⁶ Szerzej na temat poziomu ubóstwa w Polsce napisano w opracowaniach: M. Radziukiewicz, *Zasięg ubóstwa w Polsce*, PWE, Warszawa 2006; T. Daras, L. Zienkowski, Z. Żółkiewski, *Zróżnicowanie dochodów i sfera ubóstwa w Polsce w latach 1993–2004*, „Bank i Kredyt” 2006, nr 11–12.

⁷ *Mikrofinanse – narzędzie walki z wykluczeniem. Kluczowe zagadnienia*, raport z projektu finansowanego ze środków UE „Wspólnotowy program zwalczania wykluczenia społecznego 2002–2006”, realizowanego przez Microfinance Centre (MFC) w Warszawie, European Microfinance Network w Paryżu i Community Development Finance Association w Wielkiej Brytanii, April 2007, s. 5.

⁸ Na trzy typy wykluczenia społecznego wskazuje J. Czapiński, w: *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Vizja Press & IT, Warszawa 2007, s. 316.

kryminacji ze względu na narodowość, wygląd, przekonania lub z innych powodów.

Z punktu widzenia działalności instytucji finansowych istotna jest grupa czynników, które mają aspekt finansowy, a dokładniej wiążą się z coraz powszechniejszym zjawiskiem wykluczenia finansowego⁹ (określanego także jako wykluczenie ekonomiczno-finansowe). Zdefiniowanie pojęcia wykluczenia finansowego wymaga przeprowadzenia szerszych badań, gdyż zależy ono od wielu innych czynników i uwarunkowań zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Na grupę czynników przyczyniających się do zjawiska wykluczenia finansowego zwracają uwagę w swoim opracowaniu A. Leyshon i N. Thrift. Określają oni to zjawisko jako proces, w wyniku którego pewne grupy społeczne mają ograniczony dostęp do systemu finansowego¹⁰. Wykluczenie finansowe można także określić jako niezdolność jednostek, gospodarstw domowych lub grup społecznych do korzystania z niezbędnych usług finansowych. Zjawisko to może wynikać z małej dostępności usług finansowych, ich ceny, marketingu lub niedostatecznej edukacji finansowej. Inną przyczyną może być samowykluczenie będące reakcją na negatywne doświadczenia lub wyobrażenia związane z kontaktem z bankiem. Jedną z przyczyn tej formy wykluczenia (czyli świadomej rezygnacji z usług finansowych) jest reakcja na negatywne doświadczenia lub negatywne wyobrażenia związane z korzystaniem z usług instytucji finansowych.

Innym zjawiskiem związanym z sytuacją wykluczenia jest wykluczenie przymusowe, wynikające najczęściej z następujących przyczyn:

- a) brak dostępności spowodowany np. brakiem dogodnej lokalizacji instytucji finansowych albo ograniczeniami o charakterze technicznym, np. brak komputera lub dostępu do Internetu, które umożliwiają korzystanie z usług bankowości elektronicznej;
- b) ceny oferowanych usług finansowych;
- c) brak odpowiednich informacji o produktach i usługach finansowych,

⁹ W teorii ekonomii wyróżnia się także *wykluczenie finansowe*, które można określić jako niezdolność jednostek, gospodarstwa domowych lub grup społecznych do korzystania z niezbędnych usług finansowych w odpowiedniej postaci. Zjawisko to może wynikać ze słabej dostępności usług finansowych, ich ceny, marketingu lub niedostatecznej edukacji finansowej. Inną przyczyną może być samowykluczenie będące reakcją na negatywne doświadczenia lub wyobrażenia – zob. *Mikrofinanse – narzędzie walki z wykluczeniem. Kluczowe zagadnienia*, raport z projektu..., op. cit., s. 5.

¹⁰ A. Leyshon, N. Thrift, *Geographies of financial exclusion...*, op. cit., s. 20.

- d) niedostateczny poziom edukacji ekonomicznej i finansowej społeczeństwa.

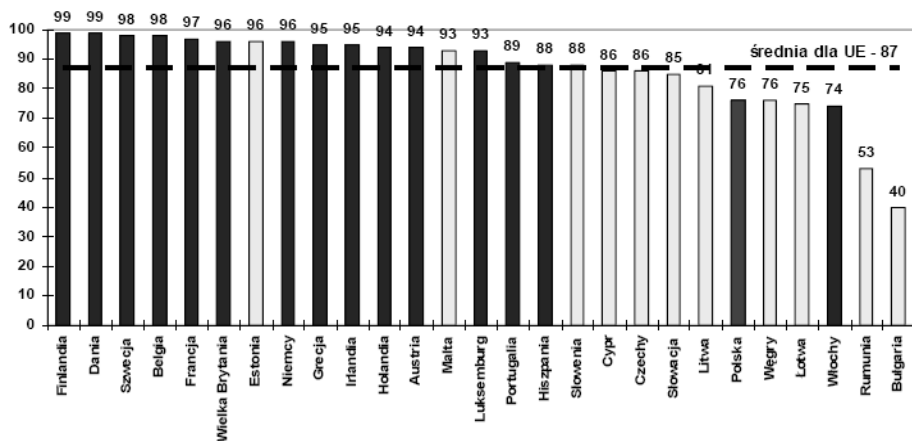
Jedną z istotnych przyczyn wysokiej skali wykluczenia finansowego jest to, że zarówno w Polsce, jak i większości krajów postkomunistycznych występuje problem rozbudowanej szarej strefy, czyli liczby osób i podmiotów ukrywających przed urzędami skarbowymi dochody uzyskiwane z własnej pracy lub prowadzonej firmy. Według różnych szacunków obrót w szarej strefie wynosi ok. 15–20% PKB. Ludzie tej kategorii nie lokują swoich zasobów finansowych w systemie bankowym i preferują inne sposoby oszczędzania oraz pomnażania zasobów, co w znacznym stopniu przyczynia się do pogorszenia wskaźników definiujących poziom wykluczenia finansowego.

Reasumując, można stwierdzić, że wśród przyczyn wykluczenia finansowego trudno zidentyfikować te, które mają podłoże w ograniczeniach prawnych. Brak dostępu do rachunku bankowego w Polsce nie wynika także z innych elementów regulacyjnych i barier formalnych. Niski poziom korzystania z usług bankowych w Polsce jest spowodowany przede wszystkim ograniczonym zaufaniem do instytucji finansowych, których usługi są postrzegane przez klientów niekorzystających dotychczas z usług instytucji finansowych jako drogie, a przez to i niedostępne. Klienci o niskich dochodach postrzegają usługi finansowe jako nieopłacalne, niedochodowe, a także zbędne. Jest to typowe zachowanie dla osób o niskich dochodach oraz charakteryzujących się niskim poziomem wiedzy ekonomicznej w społeczeństwie. Istotne są również przyzwyczajenia konsumenckie (używanie gotówki zamiast nowoczesnych instrumentów płatniczych), które wpływają na ograniczenie popytu na usługi bankowe.

3. Miara wykluczenia finansowego

Miarą wykluczenia finansowego w danym społeczeństwie jest odsetek dorosłych mieszkańców kraju nieposiadających rachunku bankowego. W starych krajach UE kształtuje się on w przedziale od 1% do 30%. Najwyższy wskaźnik osób z dostępem do usług bankowych poprzez konto osobiste lub rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy mają kraje skandynawskie, Holandia, Niemcy, Francja. Tam też jest stosunkowo najmniej osób wykluczonych z rynku usług

bankowych. Najwięcej osób wykluczonych z rynku finansowego w ujęciu bezwzględnym i procentowym jest we Włoszech¹¹, a także w Rumunii i Bułgarii.

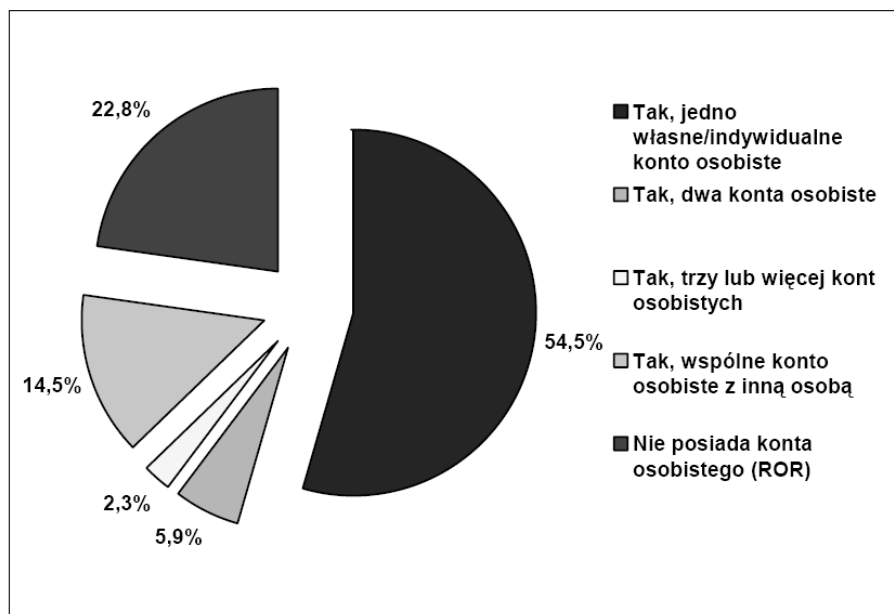

Rys. 1. Poziom ubankowienia w krajach Unii Europejskiej (odsetek osób korzystających z usług instytucji bankowych)

Źródło: *Consumers' views on switching service providers. Analytical Report, Flash Eurobarometer 243, The Gallup Organization, European Commission, January 2009. N = 25 607, Polska n = 1002.*

Według badań przeprowadzonych przez NBP 77% respondentów stwierdziło, że posiada dostęp do własnego lub wspólnego konta osobistego w banku lub SKOK, z tego 14,5% respondentów korzysta ze wspólnego konta osobistego (z małżonkiem, członkiem rodziny lub partnerem). Dwa konta osobiste posiada blisko 6% respondentów, a co najmniej trzy – 2,3%. Do braku dostępu do rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego (ROR) przyznaje się 22,8% Polaków.

¹¹ E. Gostomski, *Życie bez banku*, op. cit., s. 42.

Rys. 2. Posiadanie konta osobistego/ rachunku bieżącego lub rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego w banku lub SKOK w 2009 r.

Źródło: T. Koźliński, *Porównanie wyników badań ubankowienia Polaków przeprowadzonych przez NBP w 2006 i 2009 r.*, NBP, Warszawa 2009, s. 5.

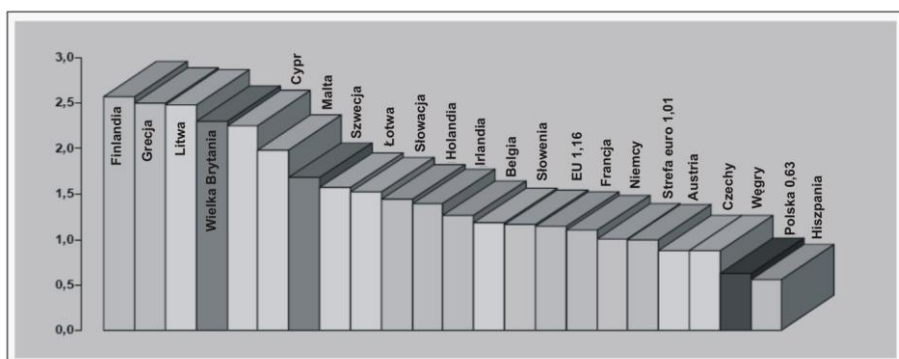
Wśród najważniejszych przyczyn nieposiadania rachunku osobistego w banku (ROR) respondenci badań przeprowadzonych przez NBP wskazywali na brak takiej potrzeby (54%, wielokrotny wybór), preferencje trzymania środków finansowych w gotówce (25%), przekonanie, że ma się zbyt niskie dochody, by posiadać konto, (23%) oraz brak pieniędzy (22%).

W Polsce odsetek osób korzystających z rachunków oszczędnościowo-rozliczeniowych kształtuje się znacznie poniżej średniej europejskiej. Z badań Pentora wynika, że w 2005 r. zaledwie 58,9% osób powyżej 15 lat korzystało z usług bankowych w postaci ROR. Z badań wynika, że w Polsce największy odsetek osób nieposiadających ROR jest na terenach wiejskich oraz w małych miastach¹². Nieco korzystniejsza pod tym względem jest sytuacja w gospodar-

¹² *Kwiecień 2005 – finansowo wyjątkowo dobry rok, biznesowo niekoniecznie*, Publikacje i Analizy – Pentor, www.pentor.pl (16.07.2007).

stwach domowych. Jak podkreśla M. Iwanicz-Drozdowska, posiadanie ROR jest punktem wyjścia do korzystania z innych usług finansowych. Jeśli zatem ktoś nie korzysta z ROR, to prawdopodobnie nie korzysta także z innych usług finansowych¹³.

Pozytywnym aspektem ograniczającym skalę wykluczenia finansowego w Polsce jest stosunkowo duża liczba placówek instytucji oferujących usługi płatnicze. Wynika to m.in. z faktu, że do instytucji oferujących usługi finansowe zalicza się nie tylko 8327 placówek banków komercyjnych, ale także 3793 placówki banków spółdzielczych, 1589 placówek SKOK, ale również 8553 placówki pocztowe. Polska z liczbą 568 placówek na milion mieszkańców znajduje się wprawdzie poniżej średniej unijnej (593), ale jest to wyższy poziom niż w innych wysoko uprzemysłowionych krajach Europy.

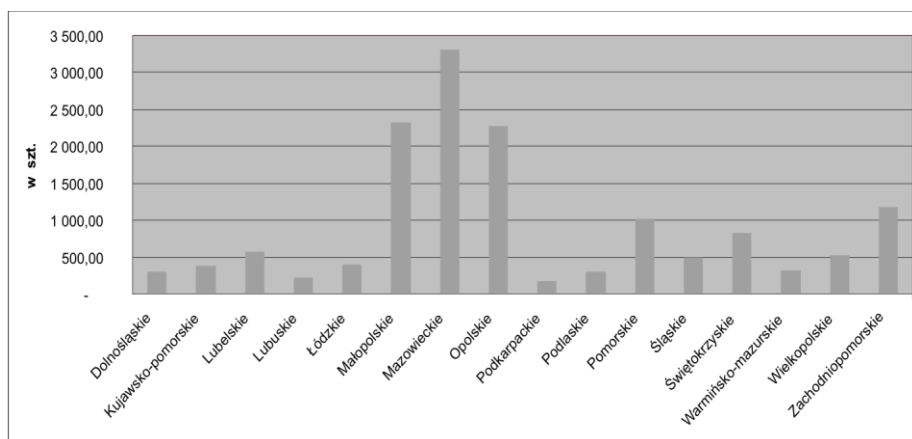
Rys. 3. Liczba rachunków bankowych na jednego mieszkańca w 2006 r.

Źródło: ECB Statistical Data Warehouse, <http://sdw.ecb.europa.eu/>.

Jednym ze sposobów poprawy sytuacji w zakresie wzrostu oferty usług finansowych jest rozwój instytucji finansowych (niebankowych), które mają produkty i usługi finansowe dla osób o niższych dochodach, mieszkających na mniej zurbanizowanych terenach i mających ograniczenia w korzystaniu z usług bankowych (np. brak odpowiednich zabezpieczeń kredytu). Tego typu instytu-

¹³ M. Iwanicz-Drozdowska, *Ewolucja rynku usług finansowych w Polsce*, w: *Finansowe aspekty rozwoju polskiej gospodarki*, red. B. Filipiak, J. Węclawski, Difin, Warszawa 2007, s. 21.

cyjami są fundusze pożyczkowe, które w ostatnich latach wypracowują coraz silniejszą pozycję rynkową. Fundusze pożyczkowe wypełniły lukę na rynku usług finansowych w zakresie wsparcia finansowego dla sektora mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP). W okresie spowolnienia gospodarczego, odczuwanych skutków światowego kryzysu finansowego i ograniczenia innych form finansowania zewnętrznego, w tym kredytów bankowych, fundusze pożyczkowe bardzo często są jedynym źródłem wsparcia finansowego dla firm poszukujących zewnętrznych źródeł finansowania. Fundusze te nie tylko bezpośrednio finansują potrzeby bieżące i inwestycyjne MŚP, ale również wspierają rozwój lokalnej przedsiębiorczości, zwłaszcza w początkowej fazie funkcjonowania, i pozytywnie wpływają na poprawę aktywności lokalnego rynku pracy. Według stanu na koniec 2010 roku ogólna liczba pożyczek udzielonych od początku działalności badanych funduszy wyniosła ponad 65,4 tys., w tym tylko w 2010 roku udzielono blisko 7,6 tys. pożyczek. Pożyczek aktywnych na koniec 2010 roku było 17,6 tys.

Rys. 4. Średnia liczba pożyczek udzielanych przez fundusze pożyczkowe według województw w 2010 r.

Źródło: Raport *Stan i perspektywy rozwoju funduszy pożyczkowych w Polsce – według danych na dzień 31.12.2010 r.*, PZFP, Warszawa 2011.

Jedną z metod i sposobów poprawy sytuacji w zakresie ograniczania liczby osób zaliczanych do kategorii wykluczonych finansowo jest prowadzenie szeroko pojętej edukacji finansowej. Edukacja jest tu rozumiana jako sposób informowania obecnych i przyszłych klientów tych instytucji (głównie osób fizycznych i małych przedsiębiorstw) o sposobach i możliwościach korzystania z usług finansowych i ich przydatności w codziennej działalności. Spośród przyczyn powstawania instytucji mikrofinansowych na świecie, a także w Polsce należy wskazać jeszcze jeden istotny aspekt ich funkcjonowania na rynku, a mianowicie spełnianie funkcji przygotowawczej dla osób, które nie korzystają lub nie mogą korzystać z usług finansowych tradycyjnych instytucji finansowych. Korzystanie z usług instytucji mikrofinansowych często jest pierwszym kontaktem z instytucją finansową. Przygotowuje to klientów do przyszłej współpracy z tradycyjnymi instytucjami finansowymi. Dotyczy to przede wszystkim osób rozpoczynających pracę zawodową, własną działalność gospodarczą oraz rolników. Dzięki korzystaniu z produktów mikrofinansowych, szczególnie z mikrokredytów, mogą osiągnąć taką kondycję finansową, która pozwoli im na korzystanie z usług tradycyjnej bankowości. Inną z przyczyn przechodzenia z grupy klientów instytucji mikrofinansowych do grupy klientów bankowych jest wysokość kosztów. Należy bowiem zwrócić uwagę, że produkty i usługi oferowane przez instytucje mikrofinansowe ze względu na wyższy poziom ryzyka wymagają ponoszenia wyższych opłat.

Podsumowanie

Zdefiniowanie pojęcia wykluczenia finansowego wymaga przeprowadzenia szerszych, wieloaspektowych badań, których wyniki pozwolą na wskazanie czynników i uwarunkowań zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych determinujących skalę tego zjawiska. Polska należy do krajów, które powinny podejmować działania zmniejszające skalę tego zjawiska. Pomimo że na przestrzeni lat 2006–2009 wskaźnik ubankowienia w Polsce według badań NBP wzrósł z 48% do 77%, to grupa osób nieposiadających dostępu do konta osobistego znacznie spadła – z 52% do 23%¹⁴. Dane te świadczą o pozytywnym kierunku rozwoju systemu finansowego (instytucji bankowych i niebankowych) w Polsce w zakresie usług i produktów adresowanych do osób niekorzystających dotychczas z usług finansowych. Należy jednak podkreślić, że w celu dal-

¹⁴ T. Koźliński, *Porównanie wyników badań ubankowienia Polaków...*, op. cit.

szezo, dynamicznego rozwoju rynku usług finansowych dla osób wykluczonych konieczne są działania zmierzające przede wszystkim do popularyzowania usług bankowych, zwiększania zaufania społeczeństwa do instytucji finansowych (bankowych i niebankowych) oraz wzrostu aktywności (czyli korzystania z różnych produktów bankowych) posiadaczy rachunków bankowych.

Literatura

- Borkowski T., *Życie bez konta*, „Gazeta Bankowa” 27.04.2009.
- Consumers' views on switching service providers. Analytical Report*, Flash Eurobarometer 243, The Gallup Organization, European Commission, January 2009.
- Daras T., Zienkowski L., Żółkiewski Z., *Zróżnicowanie dochodów i sfera ubóstwa w Polsce w latach 1993–2004*, „Bank i Kredyt” 2006, nr 11–12.
- Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Vizja Press & IT, Warszawa 2007.
- Gostomski E., *Życie bez banku*, „Gazeta Bankowa” 17.03.2008.
- Iwanicz-Drozdowska M., *Ewolucja rynku usług finansowych w Polsce*, w: *Finansowe aspekty rozwoju polskiej gospodarki*, red. B. Filipiak J. Węclawski, Difin, Warszawa 2007.
- Koźliński T., *Porównanie wyników badań ubankowienia Polaków przeprowadzonych przez NBP w 2006 i 2009 r.*, NBP, Warszawa 2009.
- Leyshon A., Thrift N., *Geographies of financial exclusion, financial abandonment in Britain and the United States*, Transaction of the Institute of British Geographers 1995.
- Mikrofinanse – narzędzie walki z wykluczeniem. Kluczowa zagadnienia*, European Microfinance Network w Paryżu i Community Development Finance Association w Wielkiej Brytanii, April 2007.
- Mikrofinanse – narzędzie walki z wykluczeniem. Kluczowa zagadnienia*, raport z projektu finansowanego ze środków UE „Wspólnotowy program zwalczania wykluczenia społecznego 2002–2006”, realizowanego przez Microfinance Centre (MFC) – Warszawa, European Microfinance Network – Paryż, Community Development Finance Association – Wielka Brytania, April 2007.
- Radziukiewicz M., *Zasięg ubóstwa w Polsce*, PWE, Warszawa 2006.
- Raport Stan i perspektywy rozwoju funduszy pożyczkowych w Polsce – według danych na dzień 31.12.2010 r.*, PZFP, Warszawa 2011.

THE PROBLEM OF FINANCIAL EXCLUSION IN POLAND**Summary**

The article presents the phenomenon of financial exclusion and considers the impact of it on the socio-economic processes occurring in the economy. The important part of the article has been focused on the initiatives and actions that would limit the scale of this negative phenomenon. The crucial issue in this field is the attitude and activity of financial institutions. One of the factors limiting the scale of financial exclusion is to increase the level of distribution of bank services of Polish society, which is increasing the number of people using services and products offered by banks and other financial institutions.

Translated by Magdalena Ziolo